

Ulla Westermark

DE ARKAISKA GREKISKA MYNTENS FUNKTION

Ett inlägg

I Scandia 1977: 1 diskuterar docent Staffan Fogelmark de arkaiska grekiska myntens princip. Det är mycket glädjande att en företrädare för en annan del av den klassiska fornkunskapen än numismatiken tar upp detta viktiga och intressanta ämne. Det har, som författaren säger (s. 6), ”stor betydelse för en riktig uppfattning av grekisk kultur i största allmänhet”. Det är samtidigt synd, att Fogelmarks inlägg formar sig till en delvis skarp och inte på alla punkter väl underbyggd kritik av den antika numismatiken i allmänhet och av en av dess främste företrädare, Colin M. Kraay, i synnerhet.

Fogelmark anknyter till Sture Bolins bekanta och omdiskuterade artikel De äldsta myntens princip (Scandia 24, 1958) och till andra inlägg kring problemet huruvida myntherren (staten) redan från början velat tjäna på myntningen. Han tar upp problemet till förnyad diskussion kring frågeställningen: ”hade de grekiska mynten endast substansvärde eller var de belastade med en avgift till staten och hade ett allmänt accepterat övervärde, ett symbolvärde?” Med denna fråga hör samman problemet om de tidiga myntens funktion och myntpräglingens ursprung. Mot den äldre uppfattningen att det var handeln och handelns behov som gav upphovet till myntpräglingen har på senare år — bl.a. av Kraay¹ — framförts idén att mynten från början avsåg att tjäna den utgivande myndigheten, att de användes inte för betalningar mellan stater och individer utan för officiella transaktioner t.ex. sold till legosoldater och utgifter för offentliga byggnader. Problemet om myntens funktion hör i sin tur samman med myntcirkulationen och studiet av myntfynden. Detta studium har kommit att spela en stor roll i modern numismatisk forskning. Inte minst Kraay har i sin rikhaltiga och stimulerande produktion lämnat viktiga bidrag i ämnet. Under hänvisning till att en troligen mycket hög procent av alla grekiska mynt fortfarande ligger kvar i jorden ställer sig Fogelmark skeptisk till myntfyndens vittnesbörd (s. 12 f.). Han anser också att få numismatiker ger sig tid att begrunda detta faktum och de vanskligheter, som

¹ I de arbeten, som citeras av Fogelmark (s. 38).

är förknippade med studiet av myntfynden. Det torde vara en helt onödig tillrättavisning. Tvärtom är det nog så att alla, som arbetar med mynt, vet att fynden ofta är delvis eller helt skingrade, mer eller mindre fragmentariskt dokumenterade och från vissa perioder dessutom få till antalet.² Den i många fall ofullständiga dokumentationen beror till största delen på smuggel och illegal utförsel från fyndområdena. Det är endast tack vare ett gott samarbete mellan på olika orter verksamma fackmän, forskare, museimän, arkeologer, mynthandlare och samlare som man trots allt fått fram det material av 2 387 fynd, som redovisats i *An Inventory of Greek Coin Hoards* (1973). Trots de brister som vidlåder fyndmaterialet är det ett utomordentligt viktigt material. Man kan inte avfärda det med argumentet att ”de fynd man gjort är helt slumpmässiga och kunde precis lika gärna ha ersatts av andra ännu inte gjorda fynd” (s. 12). Påståendet är i och för sig helt riktigt, men det står samtidigt klart att dessa slumpmässigt gjorda fynd möjliggör vissa slutsatser och att nya fynd, också helt slumpmässiga, bekräftar de resultat man tidigare nått fram till. Några i detta sammanhang aktuella iakttagelser är dessa:

- a) Fynd från Mindre Asien, Grekland, Storgrekland och Sicilien innehållande mynt från det äldsta präglingskedet ca 630—520 f. Kr. består nästan uteslutande av lokala och regionala mynt.
- b) Fynd nedlagda efter 520 f. Kr. har en mera blandad sammansättning, men endast mynt från två områden, Nordgrekland och Aten, har ett mycket stort spridningsområde. Mynt från Nordgrekland dominerar i de östliga fynden under perioden 520—475 f. Kr.; mynt från Aten förekommer rikligt både i öst och väst och dominerar i de östliga fynden efter 475 f. Kr. Mynt från Storgrekland och Sicilien förekommer i påfallande liten utsträckning i fynd utanför det egna området.³

² I en ny nordisk avhandling av *Kolbjørn Skaare*, *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*, Oslo 1976, s. 13 ff., redogörs ingående för såväl fyndmaterialets betydelse som för de svårigheter, som hör samman med dess bearbetning.

³ Fogelmark nämner på s. 17 tre fynd som skulle modifiera detta påstående: IGCH 26 (Chalcis) med 51 siciliska mynt, IGCH 1482 (Jordan) med 1 siciliskt mynt och IGCH 1644 (Asyut) med 25 siciliska och syditaliska mynt. Av dessa är Chalcis-fyndet knappast relevant i sammanhanget, då det är ett sent fynd av enbart små bronsmynt (Fogelmark talar i övrigt endast om fynd av silvermynt). Det är av stort intresse såsom det enda fyndet av detta slag som gjorts i Grekland. P. R. Franke, som publicerat det, AA 3, 1966, 395—407, sätter det i samband med flyktingar från Leontinoi, som sökte sig tillbaka till Chalcis, Leontinois moderstad, sedan hemstaden förstörts av Syrakusa år 422 f. Kr. — Det nya, stora Asyut-fyndet innehåller 25 mynt från Storgrekland/Sicilien, vilket är ovanligt många i antal men dock endast 3 % av den totala fyndmassan. Av dessa 25 exemplar är 14 präglade av samierna i Zankle under deras korta väld där 494/93—490/89 f. Kr. Vart samierna tog vägen efter det att de fördrivits av Anaxilas av Rhegion vet man ej, men det är troligt att de återvände till Samos. Rimligtvis tog de då en del mynt med sig. Just mynt från Zankle, präglade av samierna, är funna i flera östliga fynd, dock aldrig i större antal. *J. P. Barron*, *The Silver Coins of Samos*, London 1966, s. 43—45.

Om man till myntfyndens vittnesbörd att det under arkaisk tid inte funnits någon allmän myntcirkulation mellan de grekiska städerna lägger det faktum att många orter ännu under 500- och 400-talen inte präglade egna mynt, att handeln med primitiva betalningsmedel fortsatte under århundraden och att små valörer inte kom i bruk förrän i samband med bronsmyntningens utbredning i slutet av 400-talet f. Kr. är det inte svårt att inse att teorin att myntens ursprungliga funktion var en annan än att tjäna handeln har fog för sig. Myntens officiella karaktär är frappant från början. Deras politiska betydelse som ett uttryck för stadsstatens oavhängighet har betonats av flera forskare.⁴ Denna aspekt belyses inte minst av det mångdiskuterade atenska myntdekretet, som numera allmänt dateras till ca 425 f. Kr.⁵ och ses som ett sista desperat försök av Aten att hävda sin politiska makt gentemot bundsförvanterna genom att förbjuda deras autonoma myntpräglingar. Det bör samtidigt framhållas att några fasta gränser mellan det politiska, religiösa och ekonomiska samhällslivet inte fanns. Det är givet att myntens betydelse för handeln utvecklats av sig själv när de en gång fanns, och att diskussionen om myntens eventuellt annorlunda funktion måste begränsas att gälla de äldsta mynten.⁶

Att emellertid förhållandet handel/myntcirkulation är komplicerat även under klassisk tid visar ett exempel som Fogelmark nämner (s. 14). Fynd av atenska mynt från 400-talet saknas i Svarta havsområdet och inte bara där utan i hela Nordgrekland.⁷ Fogelmark ser det som ett bevis för myntfyndens bristfällighet, eftersom Atens handel med Svarta havsområdet måste ha varit stor. Men man kan också se det som ett uttryck för att handelns vägar inte kan kartläggas genom myntfynden. Att Aten inte lyckades slå sig in på den nordgrekiska marknaden trots att där fanns många myntpräglade städer beror nog just på den egna rika myntpräglingen i detta område. Dessutom spelade elektronstatererna från Kyzikos en stor roll här och inte minst i Svarta havstrakten.⁸

Att å andra sidan atenskt mynt strömmade till Egypten i stora mängder och stannade där hör troligen samman med att där fanns ingen inhemsk myntning. Silvret behövdes och mynten återgick i stor utsträckning till att behandlas som omyntad metall.

Hur myntpräglingen var organiserad vet vi mycket litet om. Ingen institution under antiken är så föga känd.⁹ För att få veta något om myntens eventuella

⁴ *Louis Robert, Monnaies grecques. Paris 1967, s. 14.*

⁵ *E. Erxleben, Das Münzgesetz des Delisch-Attischen Seebundes, Archiv für Papyrusforschung 21, 1971, 145 ff.*

⁶ Detta har betonats inte minst av *Kraay, JHS 84, 1964, s. 88, 91.*

⁷ *E. Schönert-Geiss, Die Geldzirkulation Attikas, Klio 56, 1974, s. 408.*

⁸ *Wörterbuch der Münzkunde, utg. av F. von Schrötter, Berlin—Leipzig 1930, s. 339 under Kyzikener (Regling); E. Babelon, Traité des monnaies grecques et romaines, vol. I. Paris 1904, s. 486—88.*

⁹ *François Lenormant, La monnaie dans L'Antiquité III. Paris 1879, s. 38.*

övervärde, relationen mellan vikt metall och vikt präglat mynt, får vi gå till mynten själva. I arkaisk tid fanns en mängd olika viktsystem, som låg till grund för myntpräglingen inom olika områden.¹⁰ Under klassisk och hellenistisk tid blev det attiska viktsystemet det mest utbredda. I antika skriftliga källor finns uppgifter om t.ex. värderelationer mellan olika mynt men inte om deras vikt. Mynten själva är den viktigaste källan för kännedom om myntfoten. Man måste alltså väga mynten för att komma fram till vilken enhet de baserar sig på. Det säger sig självt att det då är omöjligt att avgöra om vikten i metall motsvarar vikten av utpräglat mynt. Endast det attiska vikt- och myntsystemet är tillförlitligt känt från litterära källor och inskrifter, med vilkas hjälp man konstruerat det sålunda: 1 talent = 26 196 g; 1 mina = 436,6 g; 1 drachm = 4,36 g. Vikten för den attiska tetradrachmen, den mest präglade valören, är $4 \times 4,36 = 17,44$ g och för didrachmen 8,73. Inom den äldsta atenska myntpräglingen (Wappenmünzen) väger didrachmen i genomsnitt under 8,60 g. De atenska tetradrachmerna av den äldre typen utan blad kring Athenas hjälm har en genomgående hög vikt kring i genomsnitt 17,00—17,30 g men väger sällan 17,40 eller därutöver. De senare tetradrachmerna med blad kring Athenas hjälm, präglade efter c. 480 f. Kr., har en genomsnittsvikt på 16,75 g.¹¹ Mynten har således genomgående en lägre vikt än den teoretiska. Förutom vikten är halten av betydelse. Att halten, dvs. proportionerna mellan guld och silver, i de grekiska elektronmynten varierar mycket kraftigt har länge varit känt genom haltundersökningar.¹² Den gamla övertygelsen att de grekiska silvermynten är präglade av så rent silver som man kunde åstadkomma bortsett från naturliga föroreningar har inte hållit streck inför moderna analyser. De atenska ugglemynten var redan under antiken välkända för sin höga halt, och det stämmer med nya undersökningar, men den höga silverhalten i Athens mynt (ca 98 %) är exceptionell även för grekiska förhållanden. Flera andra myntorter har redan under tidig klassisk tid präglat mynt med en tämligen hög procent koppar (t.ex. Thasos upp till 11 %).¹³

Detta innebär dock inte något stöd för Bolins teori om en bedräglig manipulation med metallinnehållet i de lydiska elektronmynten, som skulle ge staten en hög vinst på omkring 30 %.^{13a} Att det tvärtom troligen aldrig rört sig om någon stor "vinst" eller övervärdering visar välkända exempel på en systematiskt genomförd viktminskning, som kan påvisas från hellenistisk tid. I det Ptolemeiska riket ned-

¹⁰ Huvudverket om den antika metrologi är *F. Hultsch*, Griechische und römische Metrologie. 2:a uppl. Berlin 1882.

¹¹ Wörterbuch der Münzkunde, s. 47, under Attischer Münzfuss (Regling).

¹² *J. Hammer*, Der Feingehalt der griechischen und römischen Münzen, ZfN 26, 1908, s. 1 ff. Analyser av elektronmynt från Kyzikos redovisas av *J. P. Guépin*, Le cours du cyzicène, L'Ant.Class, 34, 1965, s. 199 ff. och av elektronmynt från Phokaia av *Fr. Bodenstedt*, Phokäisches Elektron-Geld. Mainz 1976.

¹³ *C. M. Kraay—V. M. Emeleus*, The Composition of Greek silver coins. Oxford 1962.

^{13a} *O. Mørkholm*, Nationalmuseets Arbejdsmark 1972, s. 114 f.

sattes vikten på tetradrachmen ca 312—310 f. Kr. från attisk vikt ca 17,00 g till 15,70 g, vilket innebär att de nya tetradrachmerna fick ett övervärde på ca 7 % gentemot de äldre.¹⁴ På ett liknande sätt nedsattes i Makedonien vikten på den attiska tetradrachmen till ca 15,46 g i en speciell myntserie, som kan dateras till åren före slaget vid Pydna (168 f. Kr.), där Persevs utkämpade och förlorade den avgörande kampen mot Rom.¹⁵ I båda dessa fall rör det sig — trots att de hör till en sen period — om en tämligen modest övervärdering i jämförelse med de senare förhållandena i Rom, som bl.a. Bolin så förtjänstfullt klarlagt.¹⁶

Huruvida de grekiska mynten från början haft ett övervärde i förhållande till metallinnehållet är osäkert, även om det är ett rimligt antagande att mynten varit mer värda än omyntad metall. Att vissa benämningar på mynt hör samman med ord för våg, vikt, väga (Fogelmark s. 28) betyder inte att de väger lika mycket som en viss vikt. Även om från början metallinnehållet varit det givna och myntet en garanti för dess vikt, måste snart myntet (räkneenheten) ha blivit det primära,¹⁷ medan vikt och halt kunde ändras, vilket mynten själva ger belägg för. Den grekiska mynthistorien är redan under arkaisk tid alltför komplex för att kunna sammanfattas i orden ”myntet — ett stycke präglad silver” (Fogelmark s. 34).

Förkortningar

AA = Archäologischer Anzeiger. Berlin.

ANS MN = American Numismatic Society Museum Notes. New York.

IGCH = An Inventory of Greek Coin Hoards. New York 1973.

JHS = Journal of Hellenic Studies. London.

L'Ant.Class. = L'Antiquité Classique. Bruxelles.

ZfN = Zeitschrift für Numismatik. Berlin.

¹⁴ G. K. Jenkins, An early Ptolemaic hoard from Phacous, ANS MN 9, 1960, s. 37.

¹⁵ P. R. Franke, Zur Finanzpolitik des makedonischen Königs Perseus während des Krieges mit Rom 171—168 v. Chr., JNG 8, 1957, 31—50.

¹⁶ State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D. Uppsala 1958.

¹⁷ K. Helfferich, Das Geld. Leipzig 1923, s. 33.